

Савчук Д.В.

аспірант відділу міжнародно права та
права Європейського Союзу
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України

ПРАВОВА ПРИРОДА ЗАСТЕРЕЖЕНЬ ДО МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА, ЗАПЕРЕЧЕННЯ

У статті розглянуто інститут застережень до міжнародних договорів як один із найскладніших і водночас ключових елементів сучасного міжнародного договірної права. Проаналізовано його роль у забезпеченні балансу між суверенітетом держав та необхідністю збереження цілісності й ефективності багатосторонніх угод. Особливу увагу приділено природі застережень як односторонніх заяв держав, спрямованих на виключення або зміну дії окремих положень договору, що водночас забезпечують гнучкість договірної режими та породжують ризики його фрагментації і підризу цілей і об'єкта договору.

Досліджено кодифікацію норм щодо застережень у Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, яка встановила компромісну модель, що відійшла від принципу одностайності, однак залишила низку невирішених питань, зокрема щодо критеріїв допустимості застережень та механізмів їх контролю. Простежено еволюцію підходів до застережень – від принципу одноголосності до гнучкої моделі, започаткованої консультативним висновком Міжнародного Суду ООН 1951 року у справі про застереження до Конвенції про запобігання злочину геноциду.

Розмежовано застереження та інтерпретаційні заяви, з урахуванням того, що на практиці ця межа є розмитою, а справжня правова природа таких заяв визначається їх фактичним ефектом, а не формальним змістом. Проаналізовано механізми реагування держав-учасниць на заявлені застереження – процедури висунення простих і кваліфікованих заперечень, їх правові наслідки відповідно до статей 20–23 Віденської конвенції, а також особливості практичного застосування цих механізмів.

Розглянуто дві основні доктринальні позиції щодо правової природи недійсних застережень: школу допустимості, яка вважає такі застереження нікчемними з моменту їх формулювання, та школу «протиставлюваності», що покладає вирішальне значення на реакцію інших держав. Підкреслено актуальність підходу школи допустимості у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права як способу захисту основоположних цінностей міжнародного співтовариства.

Проаналізовано зростання ролі міжнародних судових і контрольних органів у визначенні правомірності застережень, зокрема практику Європейського суду з прав людини та договірних органів ООН, які дедалі активніше беруть участь в оцінці сумісності застережень із цілями відповідних міжнародних актів. Наведено приклади застосування принципу відокремлюваності, за яким недійсне застереження не впливає на чинність ратифікації договору.

У контексті України проаналізовано інститут застережень і заперечень як важливий інструмент зовнішньої політики та захисту національних інтересів, особливо в

умовах збройної агресії. Розглянуто історичні приклади використання застережень українською стороною, а також сучасні підходи до формулювання заперечень проти неправомірних застережень інших держав у сферах прав людини, безпеки та міжнародного гуманітарного права. Обґрунтовано необхідність розроблення ефективної національної стратегії використання як простих, так і кваліфікованих заперечень. Підкреслено, що для України ефективне використання механізмів застережень і заперечень є не лише питанням теоретичного інтересу, а й практичною умовою захисту її державного суверенітету й правової суб'єктності у міжнародному правопорядку

Ключові слова: правова природа застережень, міжнародні договори, Віденська конвенція 1969 року, суверенітет держав, застереження та заперечення, сумісність з об'єктом і цілями договору, міжнародне договірне право, інтерпретаційні заяви, міжнародні судові органи, право міжнародних договорів, Україна та міжнародне право, механізми заперечень, договірна анархія, механізми контролю за застереженнями, правова практика України.

The article examines the institution of reservations to international treaties as one of the most complex yet pivotal elements of modern international treaty law. The role of reservations in maintaining a balance between state sovereignty and the need to preserve the integrity and effectiveness of multilateral agreements is analyzed. Special attention is paid to the nature of reservations as unilateral declarations by states aimed at excluding or modifying the legal effect of certain provisions of a treaty, which, while providing flexibility within the treaty regime, also pose risks of fragmentation and undermining the object and purpose of the agreement.

The codification of norms on reservations in the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties is explored, which established a compromise model departing from the principle of unanimity, but left unresolved several key issues, particularly those relating to the admissibility criteria for reservations and mechanisms for their oversight. The evolution of approaches to reservations is traced—from the initial unanimity principle to a more flexible model inspired by the 1951 advisory opinion of the International Court of Justice concerning reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide.

The distinction between reservations and interpretative declarations is analyzed, recognizing that in practice this boundary is often blurred, and that the actual legal nature of such statements should be determined based on their practical effect rather than their formal designation. The article explores the mechanisms by which states respond to reservations—namely, the procedures for formulating simple and qualified objections, their legal consequences under Articles 20–23 of the Vienna Convention, and the nuances of their practical application.

Two major doctrinal approaches to the legal nature of invalid reservations are examined: the permissibility school, which holds that reservations incompatible with the object and purpose of a treaty are void ab initio, and the opposability school, which emphasizes state sovereignty and considers the legal effect of reservations to depend solely on the reaction of other states. The relevance of the permissibility school in the fields of human rights and international humanitarian law is emphasized, as it serves to safeguard the fundamental values of the international community.

The growing role of international judicial and monitoring bodies in assessing the legality of reservations is analyzed, with particular reference to the practice of the European Court of Human Rights and various UN treaty bodies, which are increasingly taking on the role of

evaluating the compatibility of reservations with the objectives of the respective conventions. Examples are provided of the application of the severability principle, whereby an invalid reservation does not affect the validity of a state's ratification of a treaty.

In the Ukrainian context, the institution of reservations and objections is analyzed as a vital instrument of foreign policy and national interest protection, particularly in the context of armed aggression. Historical examples of Ukraine's use of reservations are reviewed, along with modern approaches to formulating objections to unlawful reservations made by other states, including the Russian Federation, in the areas of human rights, international humanitarian law, and security. The necessity of developing an effective national strategy for employing both simple and qualified objections is substantiated. It is emphasized that for Ukraine, the effective use of the mechanisms of reservations and objections is not only a matter of academic relevance but a practical necessity for protecting state sovereignty and legal personality within the international legal order.

Key words: *legal nature of reservations, international treaties, 1969 Vienna Convention, state sovereignty, reservations and objections, compatibility with the object and purpose of the treaty, international treaty law, interpretative declarations, international judicial bodies, law of treaties, Ukraine and international law, objection mechanisms, treaty anarchy, mechanisms of control over reservations, Ukrainian legal practice.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Інститут застережень до міжнародних договорів залишається одним із найбільш суперечливих у теорії міжнародного права, оскільки втілює складне поєднання принципу суверенітету держав і необхідності забезпечення цілісності багатосторонніх угод. Попри кодифікацію у Віденській конвенції 1969 року, існує низка теоретичних та практичних невизначеностей щодо критеріїв допустимості застережень, їх правових наслідків, а також процедури заперечення з боку інших учасників договору. Особливо актуальною є проблема розмежування застережень та інтерпретаційних заяв, а також визначення меж впливу міжнародних судових і контрольних органів на правовий статус застережень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розробку доктрини застережень та окремих її аспектів зробили зокрема такі вчені: М. В. Ковальова – досліджувала історичний етап розвитку принципу одностайності [2]; Л. Пастухова – наслідки Консультативного висновку Міжнародного Суду ООН 1951 року [9]; О. О. Мережка – акцентував на розмежуванні застережень і тлумачень [8]; І. І. Маринів – на ролі міжнародних органів у контролі за правомірністю застережень [7]. Значущими є напрацювання класичних доктринальних шкіл permissibility та opposability, зокрема ідеї Г. Моргентау [17] та П. Режека [18] щодо ефективності міжнародного договору та меж суверенітету.

Метою статті є всебічний теоретико-правовий аналіз правової природи застережень до міжнародних договорів у контексті сучасного міжнародного договірного права, зокрема з огляду на баланс між суверенітетом держав та потребою збереження цілісності та ефективності міжнародних угод.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інститут застережень до міжнародних договорів є одним із ключових, але водночас найбільш дискусійних елементів сучасного права міжнародних договорів. Він уособлює фундаментальну дилему між двома протилежними, але однаково важливими цілями: забезпеченням цілісності та єдності

договірному режиму, з одного боку, та досягненням максимально широкої, універсальної участі держав у міжнародних угодах, з іншого. Як зазначає В. Яремчук, застереження виступають інструментом, що дозволяє гнучко адаптувати універсальні договори до специфіки окремих держав, зберігаючи при цьому їх загальнообов'язковий характер [16]. Застереження, що за своєю суттю є односторонньою заявою, зробленою державою з метою виключення або зміни юридичної дії певних положень договору в їх застосуванні до цієї держави, слугує інструментом гнучкості, який дозволяє державам із різними правовими, політичними та соціальними системами знаходити спільну мову в рамках багатосторонніх конвенцій [15]. Однак ця гнучкість має свою ціну, оскільки надмірне або недобросовісне використання застережень може призвести до фрагментації договірного права, розмивання суті зобов'язань та підризу самого об'єкта і мети міжнародної угоди. Кодифікація норм, що регулюють застереження, у Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 року (далі – Віденська конвенція) [1] стала епохальним кроком, який встановив компромісний режим, що відійшов від попередньої доктрини абсолютної одностайності. Проте, положення Конвенції залишили низку невирішених питань, зокрема щодо критерію сумісності застереження з об'єктом і цілями договору, що породило жваві доктринальні суперечки та неоднозначну практику держав і міжнародних органів.

Варто зауважити, що до ухвалення Віденської конвенції питання щодо допустимості застережень вирішувалися виходячи з принципу одногосності (*rule of unanimity*), тобто всі сторони мали погодитися із застереженням для визнання його чинним. Такий підхід часто призводив до блокування участі певних держав у багатосторонніх договорах, що не відповідало духу співробітництва. Віденська конвенція запропонувала компромісну модель, що поєднує елементи гнучкості та захисту основоположних інтересів міжнародної спільноти.

Для України, яка в умовах безпрецедентної зовнішньої агресії та екзистенційних загроз своєму суверенітету активно використовує інструменти міжнародного права для захисту національних інтересів, глибоке розуміння правової природи застережень, механізмів їх застосування та способів протидії неправомірним застереженням набуває особливої теоретичної та практичної значущості.

Відповідно до статті 2 Віденської конвенції, застереження – це одностороння заява, якою держава присьмується до міжнародного договору з наміром виключити або змінити дію деяких положень договору щодо себе [1]. Ключовою ознакою застереження є його односторонність і спрямованість на модифікацію юридичних наслідків певних положень договору лише для держави, що його формулює. Згідно із загальновизнаною практикою, застереження мають заявлятися у письмовій формі на стадії підписання, ратифікації, прийняття, затвердження або приєднання до договору, а в разі непідтвердження під час ратифікації – втрачають юридичну силу.

В українській та міжнародній практиці розрізняють застереження, що допускаються за договором, і ті, що прямо заборонені або обмежені самим текстом договору. Наприклад, стаття 120 Римського статуту Міжнародного кримінального суду категорично не допускає жодних застережень [11], а Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації дозволяє лише обмежене коло застережень. Ці обмеження спрямовані на збереження цілісності та дієвості договорів, зміцнення захисту основоположних прав людини та недопущення їхнього нівелювання шляхом оголошення широких застережень [5].

Механізм реагування держав-учасниць на заявлені застереження становить складну систему процедур, яка детально врегульована статтями 20–23 Віденської конвенції [1]. Держава має право у визначений строк (як правило, 12 місяців із моменту повідомлення про застереження або до дати вираження згоди на обов'язковість договору) заявити офіційне заперечення. Заперечення може бути обґрунтоване позицією щодо невідповідності застереження цілям договору, суперечності основоположним принципам чи загальноприйнятим нормам міжнародного права.

Теоретико-правові засади інституту застережень пройшли значну еволюцію, перш ніж кристалізуватися у сучасній формі. Історично домінував принцип абсолютної цілісності договору, який вимагав повної згоди всіх сторін на будь-яку зміну договірних зобов'язань, включно із застереженнями. Так, на думку М. В. Ковальнової, абсолютна згода всіх сторін щодо застережень унеможлиблювала участь значної кількості держав у конвенціях, що спричинило їхню фрагментарність і низький рівень універсальності [2]. Цей підхід, якого дотримувалася, зокрема, Ліга Націй, фактично означав, що застереження було дійсним лише за умови його прийняття усіма без винятку учасниками договору. Такий жорсткий режим пріоритезував єдність договірної тексту, але суттєво обмежував можливість приєднання до багатосторонніх конвенцій держав, які мали принципові заперечення до окремих, не завжди ключових, положень. Паралельно, в рамках Панамериканського союзу, розвивалася більш гнучка система, яка дозволяла державі, що зробила застереження, вважатися учасницею договору стосовно тих держав, які це застереження прийняли. Справжнім переломним моментом став Консультативний висновок Міжнародного Суду ООН 1951 року щодо застережень до Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. Як зазначає Л. Пастухова, саме це рішення відкрило шлях до компромісу між суверенітетом держав і ефективністю багатостороннього договору [4; 9]. Суд відійшов від догми одностайності, постановивши, що держава може робити застереження і вважатися стороною Конвенції, за умови, що таке застереження є сумісним з об'єктом і цілями договору [9]. Цей висновок, хоча й стосувався конкретної конвенції з прав людини, заклав ідеологічний фундамент для нового, більш гнучкого режиму, який згодом був кодифікований у Віденській конвенції 1969 року. Статті 19–23 Віденської конвенції стали тим нормативним ядром, що визначає сучасний правовий режим застережень [1]. Стаття 19 встановлює презумпцію дозволених застережень, за винятком трьох випадків: коли застереження прямо заборонене договором; коли договір дозволяє лише певні застереження, до числа яких дане не належить; і, найголовніше, коли застереження є несумісним з об'єктом та цілями договору [1]. Це положення унормувало конфлікт між прагненням держав зберегти автономію та необхідністю дотримання загальноприйнятих норм договору. Процедурно, застереження повинно бути сформульоване у письмовій формі та доведене до відома інших договірних держав. Якщо застереження робиться під час підписання договору, що підлягає ратифікації, воно має бути офіційно підтвержене державою під час вираження нею згоди на обов'язковість договору [6]. Цей «віденський режим» став компромісом, що намагався збалансувати суверенне право держав визначати обсяг своїх зобов'язань та необхідність збереження сутнісного змісту міжнародних угод.

Для коректного аналізу правової природи застережень важливо чітко розмежовувати їх від інших односторонніх заяв, які держави можуть робити стосовно міжнародних договорів, зокрема від т. зв. «інтерпретаційних заяв». Якщо застереження, за визначенням

статті 2(1)(d) Віденської конвенції, спрямоване на виключення або зміну юридичної дії положень договору, то інтерпретаційна заява має за мету лише уточнення або роз'яснення сенсу чи сфери застосування певного положення, яке держава йому надає [2]. На практиці ця відмінність є вкрай важливою, але часто розмитою. Проблема полягає в тому, що держави іноді вдаються до маскуванню фактичних застережень під виглядом інтерпретаційних заяв. Це особливо актуально у випадках, коли договір прямо забороняє робити застереження, як, наприклад, Конвенція ООН з морського права 1982 року або Римський статут Міжнародного кримінального суду [3; 11]. У таких ситуаціях держава, бажаючи уникнути певних зобов'язань, може назвати свою односторонню заяву «декларацією» чи «розумінням», хоча за своїм змістом та метою ця заява є справжнім застереженням. Визначення справжньої природи такої заяви здійснюється не на основі її назви, а шляхом аналізу її правового ефекту. Якщо заява лише пропонує певне тлумачення, залишаючи положення договору недоторканим, – це інтерпретаційна заява. Якщо ж вона ставить застосування положення в залежність від певної умови або прямо виключає його дію, – це застереження, незалежно від його найменування. Цей аналіз покладається на інших учасників договору та, в деяких випадках, на договірні контрольні органи, які повинні оцінювати не форму, а суть одностороннього акту. Така практика «перекваліфікації» заяв є важливим інструментом для збереження цілісності договірних режимів, що не допускають застережень. Як підкреслює О. О. Мережко, межа між застереженням та тлумаченням є не лише юридичною, а й політичною, що створює ризики прихованого обмеження дії договору [8].

Центральною проблемою інституту застережень, що породжує найбільше теоретичних суперечок та практичних труднощів, є критерій сумісності з «об'єктом та цілями» договору, закріплений у статті 19(с) Віденської конвенції [1]. Ця формула, запозичена з консультативного висновку Міжнародного Суду, є по суті абстрактною та оціночною. Віденська конвенція, встановивши цей критерій як межу допустимості застережень, свідомо не визначила ані процедури, ані органу, який мав би повноваження авторитетно встановлювати таку несумісність. Це створило децентралізовану систему, в якій оцінка сумісності застереження покладається на кожен окрему державу-учасницю. Такий підхід неминуче призводить до релятивізму та фрагментації договірних відносин. Одне й те саме застереження може бути прийняте однією державою, що робить його чинним у відносинах між нею та державою, що зробила застереження, і водночас зустріти заперечення з боку іншої держави, що створює інший комплекс правових наслідків. Таким чином, замість єдиного багатостороннього режиму, виникає складна мережа двосторонніх зобов'язань різного обсягу, що об'єднуються навколо одного договору. Ця «договірна анархія» є платою за гнучкість та універсальність участі, яку пропонує віденський режим.

Відсутність у Віденській конвенції чіткого механізму визначення правомірності застережень породила дві основні доктринальні школи, які пропонують діаметрально протилежні погляди на правову природу недійсних застережень. Перша, відома як школа «допустимості» (*permissibility school*), стверджує, що сумісність застереження з об'єктом і цілями договору є об'єктивною умовою його правомірності. Якщо застереження не відповідає цьому критерію, воно є недійсним *ab initio* (з самого початку), незалежно від реакції інших держав. Прийняття неправомірного застереження іншою державою не може «вилікувати» його початковий дефект. Згідно з цим підходом, таке недійсне застереження вважається таким, що не було зроблене, і держава залишається пов'язаною договором у

повному обсязі, без вигоди від свого застереження. Ця позиція є особливо популярною серед контрольних органів з прав людини, які розглядають себе як охоронців цілісності відповідних конвенцій і прагнуть не допустити, щоб держави «вибирали» для себе зручні зобов'язання, ігноруючи основні права людини [7]. Протилежний підхід, відомий як школа «протиставлюваності» (*opposability school*) або договірна школа, виходить із принципу державного суверенітету та абсолютної важливості згоди. Згідно з цією точкою зору, правовий ефект застереження, навіть потенційно несумісного з об'єктом і цілями, повністю залежить від реакції інших держав. Не існує об'єктивної «недійсності»; є лише можливість чи неможливість протиставити застереження іншим учасникам. Якщо держава приймає застереження, воно стає чинним у їхніх двосторонніх відносинах. Якщо вона заперечує, застосовуються відповідні наслідки заперечення. Цей підхід, хоч і ризикує підірвати суть договору, максимально поважає волю держав. Представник школи допустимості Г. Моргентуа вказує, що фактична ефективність міжнародних договорів не може бути залежною від волюнтаризму окремих держав [17]. Водночас П. Режек як прибічник договірного підходу наголошує, що будь-яка об'єктивна оцінка правомірності застережень суперечить принципу державного суверенітету [18]. У сучасній практиці спостерігається певне зближення цих позицій, однак для договорів, що встановлюють норми *erga omnes partes* (зобов'язання перед усіма учасниками), зокрема в галузі прав людини та міжнародного гуманітарного права, більш перспективним видається підхід школи «допустимості», оскільки він запобігає ерозії фундаментальних цінностей міжнародного співтовариства.

Зростаюча роль міжнародних контрольних та судових органів у вирішенні питань про правомірність застережень є однією з найважливіших тенденцій у сучасному праві договорів. Ця практика, особливо виражена в системі захисту прав людини, є відповіддю на прогалину, залишену Віденською конвенцією. Такі органи, як Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), Комітет ООН з прав людини та інші договірні комітети, дедалі частіше беруть на себе повноваження оцінювати сумісність застережень, зроблених державами-учасницями, з об'єктом та цілями відповідних конвенцій. Вони обґрунтовують таку компетенцію своєю роллю гарантів ефективного захисту прав, закріплених у договорі. Класичними прикладами є справи ЄСПЛ *Belilos* проти Швейцарії [12] та *Loizidou* проти Туреччини [13], в яких Суд визнав недійсними застереження (або заяви, що прирівнюються до них), які він вважав надто широкими або такими, що суперечать суті Конвенції. На думку І. І. Маринів, діяльність таких органів є необхідним коригувальним механізмом у ситуаціях, де порушення принципів договору загрожує його самій природі [7]. Важливим є не лише сам факт оцінки, а й її наслідки. У таких випадках ЄСПЛ застосував т. зв. «принцип відокремлюваності» (*severability*), згідно з яким недійсне застереження «відокремлюється» від акту ратифікації, а держава залишається пов'язаною Конвенцією в повному обсязі, ніби застереження ніколи не існувало. Цей підхід є яскравим проявом доктрини «допустимості» і спрямований на те, щоб позбавити держави стимулу робити неправомірні застереження. Водночас така практика викликає критику з боку деяких держав та вчених, які вбачають у ній перевищення повноважень та посягання на суверенне право держав визначати обсяг своєї згоди на обов'язковість договору. Адже якщо застереження було суттєвою умовою для ратифікації, то його визнання недійсним судовим органом може суперечити справжній волі держави.

Механізм заперечень є логічним наслідком децентралізованої системи оцінки

застережень і слугує основним інструментом, за допомогою якого держави реагують на спроби інших учасників модифікувати договірні зобов'язання. Заперечення, як і застереження, є одностороннім актом, що виражає незгоду держави із застереженням, зробленим іншою стороною. Віденська конвенція розрізняє два основні види заперечень, які мають різні правові наслідки. Перший, т. зв. «просте» або «мінімальне» заперечення (стаття 21(3) Віденської конвенції), полягає в тому, що держава заперечує проти застереження, але не заперечує проти набрання чинності договором між собою та державою, що зробила застереження. У цьому випадку положення, до якого відноситься застереження, не застосовується між двома державами тією мірою, якою це передбачено застереженням. Наслідки такого заперечення є парадоксальними і часто мало відрізняються від наслідків прийняття застереження. Другий вид – «кваліфіковане» або «максимальне» заперечення (стаття 20(4)(b)), коли держава, що заперечує, чітко заявляє, що застереження перешкоджає набранню чинності договором між нею та державою-автором застереження. Лише в цьому випадку договір у цілому не діє між цими двома сторонами. Віденська конвенція встановлює 12-місячний термін для висловлення заперечень, що обчислюється з моменту повідомлення про застереження; відсутність заперечень протягом цього періоду вважається мовчазним прийняттям [1].

Практика формулювання заперечень часто є неоднозначною і може бути зумовлена не лише юридичними, але й політичними міркуваннями. Держави можуть заперечувати проти застереження, оскільки щиро вважають його несумісним з об'єктом і цілями договору і прагнуть захистити його цілісність. Однак заперечення також може слугувати інструментом політичного тиску або вираженням загальної негативної позиції щодо політики держави, яка зробила застереження. У міжнародній практиці поширеними стали шаблонні заперечення, в яких держави стандартно заявляють, що застереження є неприпустимим, оскільки суперечить об'єкту та цілям договору, але водночас підкреслюють, що це заперечення не перешкоджає набранню чинності договором у відносинах між ними. Така практика «простих» заперечень, хоча й є юридично коректною, викликає питання щодо її ефективності. Вона дозволяє державі зафіксувати свою правову позицію, але на практиці майже не змінює правовідносин порівняно з прийняттям застереження. Це свідчить про те, що держави часто надають перевагу збереженню договірних зв'язків навіть із тими учасниками, чиї застереження вони вважають проблематичними. Вибір між «простим» та «кваліфікованим» запереченням є складним політико-правовим рішенням, яке вимагає зважування інтересів збереження цілісності договору та важливості договірних відносин з конкретною державою.

Для України інститут застережень та заперечень має стратегічне значення, особливо в контексті протидії російській агресії та захисту міжнародного правопорядку. Історично практика України була різною. Відомим прикладом є ратифікація Верховною Радою Угоди про створення СНД 1991 року з численними застереженнями, які, на думку багатьох експертів, за своїм змістом були радше поправками до угоди і викликали справедливую критику [6; 10]. Однак у сучасних умовах Україна має активно та системно використовувати механізм заперечень як інструмент зовнішньої політики та міжнародного права. Це стосується, насамперед, заперечень проти застережень, які формулює російська федерація або її сателіти до ключових міжнародних договорів у сфері прав людини, міжнародного гуманітарного права, боротьби з тероризмом чи міжнародної безпеки. Такі застереження часто спрямовані на уникнення міжнародної відповідальності за вчинені

злочини, обмеження юрисдикції міжнародних судових органів або підрив ефективності контрольних механізмів. Формулюючи чіткі, юридично обґрунтовані заперечення проти таких застережень, Україна не лише захищає свої національні інтереси, але й виступає як відповідальний актор, що дбає про збереження цілісності та ефективності міжнародного права. О. Зеркаль свого часу підкреслювала, що для України інститут застережень стає інструментом відстоювання правових позицій у міжнародному праві, зокрема в аспектах невизнання дій держави-агресора [14]. Така практика дозволяє фіксувати правову позицію України, не визнавати легітимність спроб підриву міжнародних зобов'язань та створювати політичний тиск на держави-порушниці. У цьому контексті важливо розробляти стратегію, яка б передбачала не лише «прості», а й, у певних випадках, «кваліфіковані» заперечення до застережень, що стосуються фундаментальних норм міжнародного права, тим самим демонструючи неприпустимість договірних відносин з державою, яка намагається зруйнувати їхню основу.

На завершення, правова природа застережень до міжнародних договорів залишається складною та багатогранною, відображаючи фундаментальне напруження між суверенітетом держав та потребами міжнародного співтовариства. Інститут застережень є незамінним інструментом для досягнення універсальності багатосторонніх угод, дозволяючи враховувати розмаїття правових та політичних систем світу. Віденська конвенція 1969 року, кодифікувавши гнучкий режим, що базується на критерії сумісності з об'єктом та цілями договору, зробила революційний крок уперед порівняно з архаїчним правилом одностайності. Проте вона залишила відкритими ключові питання щодо визначення цієї сумісності, що породило децентралізовану і подекуди хаотичну систему двосторонніх правовідносин у рамках багатосторонніх договорів. Подальша практика, зокрема діяльність міжнародних судових та контрольних органів, а також доктринальні розробки Комісії міжнародного права, намагаються заповнити ці прогалини, пропонуючи нові підходи до оцінки правомірності застережень та їхніх наслідків. Для України, яка бореться за своє місце у світі, що керується правом, а не силою, глибоке осмислення та вправне використання інструментарію застережень і заперечень є не просто академічним завданням, а нагальною практичною необхідністю. Це дозволить ефективно інтегруватися до міжнародних договірних режимів на вигідних умовах, водночас рішуче протидіючи спробам підриву основ міжнародного правопорядку та захищаючи фундаментальні національні інтереси на світовій арені.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Правова природа застережень до міжнародних договорів залишається складною і багатогранною, відображаючи фундаментальне напруження між суверенітетом держав і потребами міжнародного співтовариства. Інститут застережень є незамінним інструментом для досягнення універсальності багатосторонніх угод, дозволяючи враховувати розмаїття правових та політичних систем світу.

Віденська конвенція 1969 року, кодифікувавши гнучкий режим, що базується на критерії сумісності з об'єктом і цілями договору, зробила революційний крок уперед порівняно з архаїчним правилом одностайності, однак залишила відкритими ключові питання щодо визначення цієї сумісності. Це породжує децентралізовану і подекуди хаотичну систему двосторонніх правовідносин у рамках багатосторонніх договорів, що створює виклики для цілісності та ефективності міжнародного права. Подальша практика, зокрема діяльність міжнародних судових і контрольних органів, а також доктринальні

розробки Комісії міжнародного права, намагаються заповнити ці прогалини, пропонуючи нові підходи до оцінки правомірності застережень та їхніх наслідків.

Для України, яка бореться за своє місце у світі, що керується правом, а не силою, глибоке осмислення та вправне використання інструментарію застережень і заперечень є не просто академічним завданням, а нагальною практичною необхідністю. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці більш чітких критеріїв і процедур оцінки сумісності застережень, удосконаленні ролі міжнародних судових органів у цьому процесі, а також у вивченні політичних аспектів застосування застережень і заперечень у сучасній міжнародній практиці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Міжнародний документ від 23.05.1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text.
2. Ковальова М. В. Правовий статус застережень до міжнародних договорів. Часопис Київського університету права. 2021. № 1. С. 325–329.
3. Конвенція ООН з морського права : Міжнародний документ від 10.12.1982 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#Text.
4. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього : Міжнародний документ від 09.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text.
5. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) : Міжнародний документ від 25.10.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.
6. Кононенко В. П., Тимченко Л. Д. Міжнародне право : підручник. Київ : Знання, 2012. 631 с.
7. Маринів І. І., Рудай Л. Є. Проблема застосування застережень до міжнародних договорів з прав людини. Право та інновації. 2021. № 1 (33). С. 68–73.
8. Мережко О. О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики. Київ : Таксон, 2002. С. 254.
9. Пастухова Л. Вплив консультативного висновку міжнародного суду ООН щодо застережень до конвенції про попередження та покарання злочину геноциду на розвиток міжнародного права. Вісник Львівського університету. Серія : Міжнародні відносини. 2012. Вип. 30. С. 180-188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2012_30_24.
10. Про ратифікацію Угоди про створення Співдружності Незалежних Держав : Постанова Верховної Ради України від 10.12.1991 р. № 1958-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1958-12#Text>.
11. Римський статут Міжнародного кримінального суду : Міжнародний документ від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
12. Рішення ЄСПЛ у справі «Беліос проти Швейцарії» (Belilos v. Switzerland) від 18.07.1986 р. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-57434>.
13. Справа «Луїзиду проти Туреччини (Loizidou v. Turkey)» (заява № 15318/89) : рішення ЄСПЛ від 18.12.1996 р. URL: <https://www.asylumlawdatabase.eu/sites/default/files/aldfiles/Loizidou%20v%20Turkey.pdf>.
14. Україна використала три міжнародні договори для протидії російській агресії, - Зеркаль. URL: https://lb.ua/world/2016/12/07/352816_ukraina_ispolzovala_tri.html.

15. Щуцька Т. Я., Юхимюк О. М. Особливості правової природи правових застережень. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Юридичні науки. 2017. Вип. 1(1). С. 58-60. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2017_1\(1\)_15](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2017_1(1)_15).
16. Яремчук В. Інститут застережень у сучасному міжнародному праві. URL: <https://law.chnu.edu.ua/instytut-zasterezhen-u-suchasnomu-mizhnarodnomu-pravi/>.
17. Morgenthau H. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace / H. Morgenthau ; revised by K. W. Thompson. 6th ed. New York : McGraw-Hill, 1985. 620 p.
18. Rezek J. F. Direito dos Tratados. Rio de Janeiro : Forense, 1984. P. 164–168.

УДК 342.922

DOI: 10.32751/2617-5967-2025-02-22

Усова Ю. О.

здобувач вищої освіти ОР “Магістр”,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

<https://orcid.org/0009-0009-4679-5607>

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА: НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА

Стаття присвячена аналізу правового статусу юридичних осіб публічного права в контексті рекодифікації цивільного законодавства України та скасування Господарського кодексу України. Досліджуючи сучасні законодавчі тенденції, зокрема запровадження закритого переліку організаційно-правових форм, корпоратизації державних і комунальних підприємств, також приділяється увага гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами, врахуванню правових позицій Європейського суду з прав людини та забезпеченню балансу між публічними приватними інтересами. У статті проаналізовано доктринальні підходи до визначення поняття юридичних осіб публічного права, висвітлено ризики та виклики пов'язані з реформуванням. Також запропоновано шляхи їх вирішення для створення прозорої та ефективної правової системи.

Ключові слова: юридична особа публічного права, рекодифікація, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, корпоратизація, правова визначеність.

The article is dedicated to the analysis of the legal status of public law legal entities in the context of the civil legislation of Ukraine recodification and the repeal of the Commercial Code of Ukraine. By examining current legislative trends, particularly the introduction of exhaustive list of organisational and legal forms and corporatization of state and municipal enterprises. The article also focuses on the harmonisation of Ukrainian legislation with European standards, consideration of the legal positions of the European Court of Human Rights, and the need to ensure a balance between public and private interests. The article analyses doctrinal approaches to definition of the concept of public law legal entities, highlights the risks and challenges associated with the reform, and suggests solutions for the creation of a transparent and effective legal system.

Key words: public legal entity, recodification, Civil Code of Ukraine, Commercial Code of Ukraine, corporatization, legal certainty.